

קשה עונשו של לבן מעונשו של תכלת. משל למלך שקרא לשני עבדיו, לאחד אמר לו: הבא לי חותם של זהב. ולאחר אמר לו: הבא לי חותם של טיט³. ופשעו שניהם ולא הביאו, איזה מהם עונשו מרובה? הוי אומר, זה שאמר לו הבא לי של טיט ולא הביא. על כן⁴ היו זהירים מאד רבותינו בדבר זה, כדגרסינן בפרק כל כתבי (שבת קיח, ב): אמר רב נחמן בר יצחק: תיתי לי דקיימית מצות ציצית. אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבא⁵: אבוך במאי זהיר טפי? אמר ליה: במצות ציצית. יומא חד הוה סליק בדרגא, איפסיק ליה חוטא, לא נחית מדוכתיה עד דרמייה. ראה כמה היו זהירין בדבר.

ועל כן דרשו בפרק שואל אדם (שם קנג, א): בכל-עת יהיו בגדיך לבנים' (קהלת ט, ח), זה ציצית; 'ושמן על-ראשך אל-יחסר' (שם), אלו תפילין. ללמדנו שמצותן כל היום. ואם למען הקדושה החמורה שבתפילין אין אנו יכולין לקיימן כל היום, יהיו ישראל זריזין במצות ציצית.

פרק שלישי [קכה]

בזכותו של אברהם אבינו ז"ל, שהיה אוהב השם יתברך, שפרסם אמונתו בראשונה בעולם ולא נכנסה בו שום חמדה אפילו במה שהיה שלו מן הדין, מאחר שהצילו מן השביה לאחר יאוש בעליו, זכו בניו למצות ציצית ותפילין, כדגרסינן בחולין, פרק כסוי הדם (פח, ב) ובמסכת סוטה, פרק היה מביא (יז, א): דרש רבא: בזכות שאמר אברהם אבינו: 'אם-מחוט ועד שרוך-נעל' (בראשית יד, כג), זכו בניו לשתי מצות: לחוט של תכלת ולרצועה של תפילין. בשלמא רצועה של תפילין, דכתיב: 'וראו כל-עמי הארץ כי שם ה' וגו' (דברים כח, י), ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש, אלא חוט של תכלת מאי היא? דתניא, היה רבי מאיר אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונים? מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד¹, שנאמר: 'ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר' וגו' (שמות כד, י). וכתוב: 'כמראה אבן-ספיר דמות כסא' (יחזקאל א, כו).

וכזה מצינו במדרש תנחומא²: אמר לו הקדוש ברוך הוא: אתה אמרת, 'אם-מחוט/אני מטהר את בניך במזבח שהוא מוקף בחוט של סיקרא, כמו ששנינו³: המזבח היה מוקף בחוט של סיקרא. ועוד, בשכר שאמרת, 'אם-מחוט', אני נותן לבניך מצות חוטין של ציצית, 'פתיל תכלת' (במדבר טו, לח). אתה אמרת: 'ועד שרוך-נעל', אני נותן לבניך מצות יבמה, 'וחלצה נעלו' (דברים כה, ט). ובזכות שאמרת, 'נעל', אני נותן לבניך מצות אכילת פסח, 'נעליכם ברגליכם' (שמות יב, יא). [ועוד, אני אפרע מעשיו, 'על-אדום אשליך נעלי' (תהלים ס, י)⁴]. ועוד, אני משבח את בניך בלשון:

3 אמר המעיר: בדפוס קושטא וויניציאה מצאתי כאן הערה זו: במדרש השכם כתיב: של שיש.
4 [בדפוס ראשון: כל כך.

5 כן גם בכתב-יד מינכן. בגמרא שלפנינו: בריה דרבה].

1 [כך בסוטה ובמנחות (מג, ב). בחולין נוסח אחר].

2 לך לך, יג.

3 מדות, ראש פרק ג.

4 מה שהובא במרובעים השלמתי על-פי דפוס ראשון.

כלל ג: להתפלל / חלק ה: בקדושת תפילין

מהיפו פעמיך בנעלים' (שיר השירים ז, ב). ומדרש כזה בבראשית רבא, פרשת מא⁵. מצינו⁶, שגודל מצות הציצית בא לנו בזכותו של אברהם, שגדלן הקדוש ברוך הוא במצוה זו, שהיא על ארבע כנפות, יותר ממלאכי השרת, שאף על פי שיש להן שש כנפים, אין להם אלא שתיים לכסות פניהם, שנאמר: 'בשתים יכסה פניו' (ישעיה ו, ב). ולישראל ארבעה, שנאמר: 'על-ארבע כנפות כסותך' וגו' (דברים כב, יב). ובזכות זה הקדוש ברוך הוא מקבצן, שנאמר: 'ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ' (ישעיה יא, יב). וגם בזכות זה אויבי ישראל כלים, שנאמר: 'לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה' (איוב לח, יג). ובזכות זה יזרח לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר: 'וזרחו לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא' וגו' (מלאכי ג, כ). היא שעמדה לישראל בימי חזקיה עם סנחריב, שנאמר: 'מכנף הארץ זמירות שמענו' וגו' (ישעיה כד, טז). והיא שעמדה עם המצות האחרות אשר מקיימים ישראל בכל דור ודור. ולפי ששורש מצוה זאת באת בזכות אברהם, לכך⁷ תקנו שמונה חוטין כנגד שמונת ימי המילה שנצטווה אברהם אבינו, עליו השלום. וכנגד שמונה רקיעים שעד כסא הכבוד, מאחר שהתכלת, שהיתה יסוד המצוה, דומה לרקיע. והמקיים מצוה זו כתקונה אל יתאוה לדבר עברה, כדכתיב: 'ולא-תתורו אחרי לבבכם' (במדבר טו, לט), זו מינות; ואחרי עיניכם' (שם), זו זנות⁸. נמצא שמרחיקו מאלו השתי עברות, שהן יסוד כל חטא, ומצילתו מעונשה של גיהנם.

ה ח ל ק ה ח מ י ש י

בקדושת תפילין ויש בו שלשה פרקים

פרק ראשון [קכו]

כתיבת הפרשיות עם בתיהן והנחתן וברכתן כתוב הוא במקומו. ולפי שהן דבר קדוש אין כותבין אותן אלא על גבי עור בהמה טהורה. ויש לדבר סמך מן התורה, כדגרסינן במסכת שבת, פרק שמונה שרצים (קח, א): 'שמואל וקרנא הוו יתבי אגודא דנהר מלכא. חזינהו שמואל¹ למיא דקא דאלו ועכירי, אמר ליה שמואל לקרנא: גברא רבה קא אתי מנהרדעא² וחש במעיה וקא דאלו מיא לקביל אפיה (פירוש: גליהן מגביהין לעשות מחיצה סביב, כשהוא נפנה, על דופני הספינה שלא יראה גליון), קום זיל תהי ליה אקנקניה. אול, אשכחיה דרב הוה. בעא מיניה:

5 לפנינו: מג, ט.

6 מדרש ל"ב מדות (משנת רבי אליעזר), עמ' 271; אלנקאווה, חלק ב, עמ' 59. ולישנא דקרא, ג' דילים תעשה-לך" (דברים כב, יב) קדריש: גודל מצות הציצית, שגידלן הקדוש ברוך הוא לישראל במצוה זו.

7 אלנקאווה, שם, עמ' 57.

8 [ספרי, סוף פרשת שלח].

1 [שמואל. חסר בגמרא שלפנינו.

2 בגמרא שלפנינו: ממערבא. עיין דקדוקי סופרים, שבת קיח, ב, הערה ב].

מנין שאין כותבין תפילין אלא על גבי עור של בהמה טהורה? אמר ליה: דכתיב: למען תהיה תורת ה' בפיה' (שמות יג, ט). מן המותר בפיה. והם פאר לישראל, כמו שדרשו: על פארך חבוש עליך' (יחזקאל כד, יז): אלו תפילין שבראש.

ואף הקדוש ברוך הוא, שהוא יוצר הכל כביכול, הוא מתפאר בהן, עד שהמשילו ואמרו הנחת תפילין באל יתברך, דגרסינן בפרקא קמא דברכות (ו, א): אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק: מנין שהקדוש ברוך הוא מניח תפילין? שנאמר: נשבע ה' בימינו ובורוע עזו' (ישעיה סב, ח), 'ימינו' זו תורה, שנאמר: מימינו אש דת למו' (דברים לג, ב); 'בורוע עזו', אלו תפילין, שנאמר: ה' עז לעמו יתן ה' יברך את-עמו' וגו' (תהלים כט, יא). וכתיב: 'וראו כל-עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך' (דברים כח, י). ותניא, רבי אליעזר הגדול אומר: אלו תפילין שבראש. אמר ליה רב נחמן בר רב יצחק לרב חייא בר אבין: בתפילין דמרי עלמא מאי כתיב בהו? אמר ליה: 'ומי כעמך ישראל גוי אחד' וגו' (דברי הימים-א יז, כא). אמר ליה: ומי משתבח הקדוש ברוך הוא בתושבחותיהו דישאל? אמר ליה: אין, דכתיב: 'את-ה' האמרת היום' (דברים כו, יז) וכתיב: 'וה' האמירך היום' (שם שם, יח). אמר ליה הקדוש ברוך הוא לישראל: אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם, שנאמר: 'שמע ישראל' וגו' (שם ו, ד), אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם, שנאמר: 'ומי כעמך ישראל גוי אחד' וגו'. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: תינח בחד ביתא דתפילין, בשאר בתי מאי איכא? אמר ליה: מסתברא, כי מי-גוי גדול' (שם ד, ז), 'ומי גוי גדול' (שם שם, ח), דדמיין אהדדי, בחד ביתא; אשריך ישראל' (שם לג, כט)³, 'או הנסה אלהים' (שם ד, לד), בחד ביתא; ולתתך עליון' (שם כו, יט), בחד ביתא; 'ומי כעמך', בחד ביתא. וכולן כתיבי בדרעא.

ולפי שמצוה זו היא קדושה רבה שמתפאר בה יוצרנו, על כן צריכין גוף נקי וקדוש, כדגרסינן במסכת שבת, פרק במה טומנין (מט, א) ובפרק רבי אליעזר (דכלים) [דמילה] (קל, א): אמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי וקדוש⁴ כאלישע בעל כנפים. מאי טעמא? אביי אמר: שמא⁵ יפיח בהן, ורבא אמר: שלא יישן בהם. ואמאי קרו ליה אלישע בעל כנפים? שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל, שכל מי שיניח תפילין ינקרו את מוחו. והיה אלישע מניח תפילין ויוצא לשוק וראהו קסדור אחד (פירוש: ממונה) וברח מפניו ורץ אחריו. כיון שהגיע אצלו, נטלן מראשו ואחזן בידו. אמר לו: מה זה בידך? אמר ליה: כנפי יונה. פשט ידיה וגמצאו בו כנפי יונה. ולפיכך היו קורין אותו אלישע בעל כנפים. ומאי טעמא אמר לו כנפי יונה? דמתילא (פירוש: משולה) כנסת ישראל לכנפי יונה, שנאמר: 'כנפי יונה נחפה בכסף' (תהלים סח, יד), מה יונה זו כנפים מגינות עליה, אף ישראל מצות מגינות עליהם. וגרסינן נמי בפרק רבי אליעזר דמילה (שבת קל, א): תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מצוה שמסרו ישראל עצמן עליה בשעת השמד, כגון עבודה זרה⁶, עדיין

3 ברכות יא, א.

4 [כן גם בכתב-יד מינכן ובבית נתן. בגמרא שלפנינו: ומנין שהתפילין עוז הם לישראל? דכתיב.

5 בגמרא שלפנינו נוסח אחר.

6 וקדוש. חסר בגמרא שלפנינו.

7 לפנינו נוסף: ומילה.

כלל ג: להתפלל / חלק ה: בקדושת תפילין

היא מוחזקת בידן; וכל מצוה שלא מסרו ישראל עצמן עליה בשעת השמד⁸ עדיין היא מרופה בידן. דאמר רבי ינאי: תפילין צריכין גוף נקי וכו', כדאיתא למעלה. וחומר זאת, שצריכה גוף קדוש, היא למי שיניחם כל היום, אבל להניחם בשעת התפלה, כל אדם כשר שאינו הולך בדרך לא טובה ראוי להניחן ובלבד שלא יקל את ראשו ואל ימשוך בשחוק ולא בשיחה בטלה.

ואם אינו מניחן אפילו בשעת התפלה מעיד עדות שקר בעצמו, כדגרסינן בפרק היה קורא (ברכות יד, ב): אמר עולא: כל הקורא קריאת שמע בלא ציצית ובלא תפילין⁹ כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כאלו הקריב עולה בלא מנחה, זבח בלא נסכים.

וגרסינן בספרי¹⁰: מי שאינו מניח תפילין יש עליו שלש מאות עונשין, כנגד ימות החול שבשנה הראויים להניח בהם תפילין, שאין לנו מצות שתהא אות ועדות כי אם שלש¹¹, מילה ושבית ותפילין, שנכתבו בשלשתן אות ואין ישראל מברר עדותו אלא בשני עדים. הילכך בשבת או ביום טוב שיש לו שני עדים, מילה ושבית, פטור מלהניח תפילין, אבל בחול אם אינו מניחם לא נשאר לו כי אם עד אחד. ולכך חשבו מהשמונה שאמרו¹², שהם כמנודים לשמים, רוצה לומר, מרוחקין מרחמי שמים. וגם אמרו¹³, על מי שאינו מניחן כלל, שנקרא ממושעי ישראל בגופן וקראוהו: קרקפתא דלא מנח תפילין מעולם. ונקרא עם הארץ לכל חומרותיו, כדאיתא למעלה¹⁴, בענין ציצית. ולא עוד, אלא שאמרו¹⁵: כל מי שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה בכל יום, שהרי יש בכל אחד ארבע פרשיות שכתוב בהם מצות עשה. ראו כמה יש לו לאדם לעשות לקדש עצמו ואל יפול בעונשין הללו.

פרק שני [קנז]

הנחת תפילין היא עטרת ישראל ופארם על כל האומות ועל כן היו מתפארים רבותינו הקדושים, באמרם, שלא הלכו ארבע אמות בלא תפילין. וכבר אמרו עליו על רב, תלמידו של רבינו הקדוש¹, שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה ובלא ציצית ובלא תפילין. ובזה היו מהדרין עצמן ומודים שבזה היו מאריכין ימים, כדגרסינן במגילה, פרק בני העיר (כת, א) ובפרק סדר תעניות אלו

8 לפנינו נוסף: כגון תפילין.

9 בגמרא שלפנינו: כל הקורא קריאת שמע בלא תפילין, ועיין באבודרהם, הלכות קריאת שמע, שהקשה, למה לא אמרו בגמרא בלא ציצית].

10 אין בספרי שלפנינו, ומובא, גם כן בשם הספרי, אצל אלנקאווה, חלק ב, עמ' 70. בספר המוסר (לב, א) מביא דברים אלה בשם רז"ל.

11 [סמ"ג, מצות עשה ג; אבודרהם, מהדורת עהרענרייך, עמ' קצה]; אלנקאווה, שם, עמ' 66.

12 [סימן קכד].

13 ראש השנה י, א.

14 סימן קכד.

15 מנחות מד, א.

1 [עייין: ברכות יד, ב; תשובות הגאונים, שערי תשובה, סי' קעז; משנה תורה להרמב"ם, הלכות תפילין ד, כה; אלנקאווה, חלק ב, עמ' 67.

(תענית כ, ב): שאלו תלמידיו את רב אדא בר אהבה²: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ולא הרהרתי במבואות המטונפות ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי ולא ששתי בתקלת חברי ולא קראתי לחברי בכניווי. ואמרי לה: בחניכתו³.

וגם בזכות זה נכנסו לארץ, כמו שאמרו⁴: והיה כי יביאך בפרשת תפילין (שמות יג, יא) למה נאמרה, שהם חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ? אלא, אמר הקדוש ברוך הוא: עשו מצוה זו שבשבילה תכנסו לארץ.

ועוד, מכפרת עונותיו ונוחל העולם הבא, כדגרסינן⁵: ואמר רבא: כל המניח תפילין ומתעטף בציצית וקורא קריאת שמע ומתפלל, מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ואמר אביי: מערב אני בו, שאין אש של גיהנם שולטת בו. רב פפא אמר: מערב אני בו, שכל עונותיו נמחלין. ועוד אמרו בפרק התכלת (מנחות מד, א)⁶: אמר ריש לקיש: כל המניח תפילין מאריך ימיו, שנאמר: ה' עליהם יחיו ולכל־בהן חיי רוחי ותחלימני והחיני (ישעיה לח, טז).

פרק שלישי [קכח]

האדם החסיד הוא השלם במעלות המדות ובמעלות השכליות. והמעשים הרצויים המתמידים ממלטים את הנפש מהפכיה ומגיעים אותה אל השלמות. וזו היא גורת התורה. ובוזה הסכימו גם כן הפילוסופים האלהיים, באמרם, כי במדע ובמעשה תדבק הנפש בעולם העליון. וכן אמר ארסטו¹: אין החפץ המבוקש לדעת בלבד, אלא לדעת ולעשות ולהיות החסידים נקשרים בדתות. ותכלית עשיית המצות הוא ליראה את השם, ברוך הוא, והיא המישרת לעולם התמידי, כדכתיב: יראת ה' טהורה עומדת לעד (תהלים יט, י). רוצה לומר, להשארות התמידי.

והמצות הם שני סוגים עליונים². והאחד הוא קיום האמונה בבורא יתברך וציורה בשכל על דרך האמת. והשני התמדת היישוב. וזהו אומרו: והאמת והשלום אהבו (זכריה ח, יט). והסוג האחד נחלק למינים. והמין האחד הוא, לידע שיש שם אלוה מצוי³ ואחדותו וקדמותו ושלימותו בתכלית השלימות כלו. ובמין הזה נכללין מצות: לאהבו וליראה ממנו ולהתפלל ולהדבק בו ולהשבע בשמו ולהדמות בדרכיו, לקדש

2 כן גם בעין יעקב ובאגדות התלמוד. במגילה שלפנינו: רבי זירא. בכתב־יד מינכן כבתענית: רבי זירא ואמרי לה רב אדא בר אהבה.

3 לפנינו נוסח אחר. עיין דקדוקי סופרים, מגילה מב, ב, הערה ש]. 4 קידושין לו, ב.

5 כן בדפוסים ראשונים: קושטא, ויניציאה ומנטובה. בדפוסים חדשים, בטעות: כדגרסינן בפרק התכלת דף מד. והדברים אינם שם. ומקור הדברים הוא בהלכות קטנות, הלכות תפילין להרא"ש, בשם שימושא רבא, סוף מסכת מנחות (דף קכג, ג, דפוס ראם, ווילנא). ועיין שבלי הלקט, מהדורת ר"ש באבער, עניין תפילין, דף קצג, וספר המוסר לב, א.

6 [כן בדפוסים ראשונים. בדפוסים מאוחרים: ועוד אמרו שם. עיין ההערה הקודמת].

1 מובא גם להלן, סי' רלו. [עיין ספר המדות לאריסטוטליס, מאמר ראשון, סוף פרק ראשון (ברלין 1790, דף ג, א)].

2 עיין להלן, סי' קמג. והשווה מורה הנבוכים, חלק ג, פרק כח].

3 השווה משנה תורה להרמב"ם, הלכות יסודי התורה, ראש פרק א.

את שמו ולקרות קריאת שמע פעמים, ללמוד תורה וללמדה, למול כל זכר ולהתעטף בציצית ולהניח תפילין.

ואלו השלש מצות, תפילין וציצית ומילה, הן מיישרות להשיג אמתת מציאותו. ואין אדם יכול להשיגו כי אם מצד פעולותיו הבאים ממנו, שהם נחלקים לשלש מעלות, זו למעלה מזו. הראשונה, היא נקראת, 'עולם העליון' והוא עולם השכל, שהוא מציאות השכלים הנבדלים. והשנייה, היא, 'עולם האמצעי' והוא מציאות הגלגלים עם הכוכבים שבהן. והשלישית, היא נקראת, 'עולם השפל', הכולל מה שתחת גלגל הלבנה. ואלו השלש מצות, תפילין וציצית ומילה, הן מראות להסתכל ולהתבונן בהם לאלו השלשה עולמות.

מצות תפילין — לאות מציאות שכלים הנבדלים שבעולם השכל, לפיכך צותה תורה להניחם בראש ובורוע, כנגד המוח והלב שהם משכני השכל. על כן אמר בפרשת יציאת מצרים: 'והיה לך לאות על-ידך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך' (שמות יג, ט). והתורה היא מעולם השכל והמלאכים, כדגרסינן בפרק אין דורשין (חגיגה יד, א): אמר שמואל בר נחמני⁴: על כל דבור ודבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נברא ממנו מלאך, שנאמר: 'וברוח פיו כל-צבאם' (תהלים לג, ו). ועל כן מצוה זאת נקראת קדושה, ויש בה פרשיות של עול מלכות שמים. וכלי תשמישיה נקראים כלי תשמישי קדושה. ולפי שרומזת לעולם שאינו נראה לעין, על כן עיקר המצוה, שהיא הכתב, אינה נראית לעין, אלא תשמישיה, שהיא העור, ועל כן היא חוץ מגופו של אדם כמו עולם השכל, אלא רצועותיה שהן נקשרות בה רומז להשגות השכל הנקשרות באדם השלם. וגם אמרו⁵, שיהיו מגיעות רצועות הראש עד טבורו, שהוא אמצעות גופו של אדם, לרמוז, שהשפעת עולם השכל במצות בוראו באה עד טבור העולם, לאפוקי מלבן של אומרים, שהשגחת המשגיח מגעת עד גלגל הלבנה ולא יותר.

מצות ציצית רומזת לעולם האמצעי ויש בה הערה למציאות גלגל עליון המכסה ומחופף כל מה שבתוכו, שהם שאר הגלגלים המתנועעים בתנועתו כתנועת החלק בכל. ועדיו, הכסות והארבעה כנפים, כדמיון הרקיע שעל ארבע החיות, שהן מצויירות בארבע תקופות השנה, אשר הם חקוקות בגלגל המזלות אשר תחת לרקיע. וגם הטלית וציציותיה מובדלים מעצם גוף האדם כמו התפילין, לפי ששניהם למעלה מעולם השפל אשר בו שוכן האדם, אלא שמכסה בהם רוב גופו מה שאינו מכסה בתפילין, מפני שהעולם האמצעי הוא יותר קרוב לאדם. והציציות נראים לעין כמו הרקיע שהוא נראה לעין. והם נקראין תשמישי מצוה ולא קדושה, לפי שרומזות לעולם הגלגלים שאין בו קדושה כמו בעולם השכל. וגם מצוה זו נזכרת בה ראות העין, שהיא השגה הרגשית, מה שלא נזכר בתפילין, שנאמר בציצית: 'וראיתם וזכרתם' (במדבר טו, לט), שהראות מביא לידי זכירה, רוצה לומר, כי בראות האדם נפלאות השם שבעולם הגלגלים יזכור שיש מניע לכל ויתן בלבו להשיג כל מה שיוכל. וכך אמר הנביא, עליו השלום: 'שאו-מרום עיניכם וראו מי-ברא אלה' וגו' (ישעיה מ, כו), לא אמר, 'שאו מרום עיניכם וראו הכוכבים', אלא, 'מי בראם', הכונה שמתוך

4 בגמרא שלפנינו: רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן.

5 [עיי' טור, אורח חיים, סי' כז, ובית יוסף, שם.

ראיתם נמצא מתעורר למציאות בוראם. והתכלת שבציצית הוא דומה לצבע השמים כפי הנראה לעין מפני גובה האויר, לא שהשמים בעלי גוונים כפי האמת ולפיכך אין התכלת מעכב.

מצות מילה יש בה סודות וטעמים רבים⁶. ואחד מהם, היותה הערה להתבוננות מציאות זה העולם השפל. ולפי שעצם האדם הוא חלק מזה העולם ולא נבדל ממנו בשום זמן, לפיכך מצוה זו בגופו, חותם תמידי באבר המוציא היות למעשה ובדבר שהתאווה בו יותר מוטבעת בבחרות האדם. וצוה תורה לחתוך המותר למעט ממנה. בענין שלא ישחת דבר מכל הפעלים הראויים לבא ממנו, להיות תמיד לאות ולזכרון בעיני האדם להתבונן במציאות זה החומר ההיולי, שהוא כל העולם השפל, שנברא לתשמיש האדם השלם ולמאוס בכל מותר חמדותיו, לולי מה שצריך לקיום הגוף והמין. נמצא, שהאדם הזרין, השלם במצות ובמושכלות כאלו, הוא עולם כללי בפני עצמי, מוכתר בתפילין, עטוף בציצית, נרשם במילה, לבל יליוז מעיניו פעולות השם יתברך במציאות העליונים והאמצעיים והתחתונים, שמתוך כך מכיר את מי שאמר והיה העולם ויעבדנו בלבב שלם וחי לעולם.

החלק השני

בכבוד ספר תורה ויש בו שני פרקים

פרק ראשון [קסט]

תקון הספר ומי חייב בו וקריאתו ופרשיותיו וברכותיו, הלא הם כתובים באורך, כל דבר במקומו. ואלו הם קצת מהדברים הכלליים הצריכים לדרוש בהמון. כל בר ישראל חייב לכתוב ספר תורה משלו, כדגרסינן במסכת סנהדרין, פרק כהן גדול, על משנה וכותב לו ספר תורה (כא, ב): אמר רבא: אף-על-פי שהניחו לו אבותיו ספר תורה מצוה לכתוב משלו, שנאמר: 'ועתה כתבו לכם' וגו' (דברים לא, יט). וגרסינן במסכת מנחות, פרק הקומץ (ל, א): אמר רבי יהושע בר אבא: אמר רב: כל הלוקח ספר תורה מן השוק כאלו חוטף מצוה מן השוק. כתבו מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני. אמר רב יהודה אמר רב²: אם הגיה בו אפילו אות אחת מעלה עליו הכתוב כאלו כתבו.

ואם עשה כן מצליחין נכסיו, דגרסינן במסכת עירובין, פרק הדר עם הנכרי (סד, א): 'ומחזיק בנכסי הגר מה יעשה ויתקיימו בידו? יקח בהן ספר תורה. אמר רב ששי: אפילו בעל בנכסי אשתו. רבא אמר: אפילו עביד עיסקא ורווח. רב פפא אמר: אפילו מצא מציאה. אמר רב נחמן בר יצחק³: אפילו כתב תפילין. אמר רב חננא⁴: מאי קראה? 'וידר ישראל נדר' וגו' (במדבר כא, ב).

6 עיין לעיל, סי' עט, עמ' 178—180.

1 [בגמרא שלפנינו נוסף: אמר רב גידל.

2 לפנינו: אמר רב ששת. ועיין דקדוקי סופרים, מנחות לו, ב, הערה י.

3 עיין דקדוקי סופרים, עירובין קל, א, הערה ה.

4 לפנינו: רב חנין ואיתימא רבי חנינא.

ואם יש לו ספר תורה, אף-על-פי שאינו צריך לו, לא ימכרנו, כדגרסינן פרק בני העיר (מגילה כז, א): תנו רבנן: לא ימכור אדם ספר תורה אף-על-פי שאינו צריך לו. יתר על כן אמר רבי שמעון בן גמליאל: אפילו אין לו מה יאכל ומכר ספר תורה או בתו, אינו רואה סימן ברכה לעולם.

אפילו ישן ליקח בו חדש, זולתי ללמוד תורה או לישא אשה, כדאיתא התם: אמר רבה בר חנא אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן גמליאל: אין מוכרין ספר תורה אפילו ישן ליקח בו חדש. ואמרינן נמי: אמר רבי יוחנן משום רבי מאיר: אין מוכרין ספר תורה אלא ללמוד בדמיו תורה ולישא אשה. ושמעינן מהכא דתלמוד תורה ונישואין עדיף.

וגם לאחר שבלה, הספר בקדושתו עומד וגונזין אותו, כדאמרינן התם (כו, ב): אמר רבא: ספר תורה שבלה גונזין אותו אצל תלמיד-חכם אפילו שונה הלכות. אמר רב אחא בר יעקב: ובכלי חרס, שנאמר: ונתתם בכלי-חרס⁵ למען יעמדו ימים רבים⁶ (ירמיה לב, יד). וגם אמרו, שם: אמר מר זוטרא משמיה דרב ששת⁷: מטפחות ספרים שבלו עושין אותן תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן.

וחייב כל אדם לכבד התורה בכל כחו, כדגרסינן פרק חלק (סנהדרין קב, ב): אמר רבי יוחנן: מפני מה זכה אחאב למלכות עשרים ושתים שנה? מפני שכבד את התורה שנתנה בעשרים ושתים אותיות, שנאמר: וישלח מלאכים אל-אחאב [וגו'] ויאמר לו כה אמר בן-הדד כספך וזהבך ליהוא ונשיך ובניך הטובים ליהם⁸ וגו' (מלכים-א כ, ב—ג). וכתוב: כי אם-כעת מחר וגו' והיה כל-מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו⁹ (שם שם, ז). וכתוב (שם שם, ט): ויאמר אל מלאכי¹⁰ בן-הדד אמרו לאדוני המלך כל אשר-שלחת אל-עבדך בראשונה אעשה והדבר הזה לא אוכל לעשות¹¹ (פירוש: ספר תורה).

ועל כן אמרו בפרק ד' ממסכת אבות: רבי יוסי אומר: כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות. ללמדנו שגומל לו הקדוש ברוך הוא מדה כנגד מדה.

פרק שני [קל]

כל היודע לקרות בתורה מצוה להשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, כדגרסינן בפרק קמא דברכות (ח, א): אמר רב הונא בר יהודה, אמר רבי מנחם¹, אמר רב אמי, אמר רבי יונתן²: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון³. ואמר רב הונא בר יהודה

5 במקרא: חרש.

6 משמיה דרב ששת. חסר בגמרא שלפנינו.

7 במקרא: למלאכי.

8 משנה ז'.

1 [כן גם בכתב-יד מינכן, בבית גתן, באגדות התלמוד, כרי"ף, ברא"ש ובאור זרוע, הלכות שבת סימן מב. בגמרא שלפנינו חסר „אמר רבי מנחם“.

2 כן גם באגדות התלמוד. כרי"ף וברא"ש: אמר רבי יוחנן. בגמרא שלפנינו חסר.

3 במדבר לב, לד.

וכו': כל⁴ המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום משלימין לו ימיו ושנותיו.

וגרסינן במדרש תנחומא⁵: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, היו קוראים את הפרשה בזמנה בכל שנה ושנה ואני מעלה עליכם כאלו עמדתם לפני בהר סיני ומקבלין אותה.

וגרסינן במסכת (סוטה) [נדרים] (לז, ב) ובפרקא קמא דמגלה (ג, א): אמר רב: מאי דכתיב: 'ויקראו בספר בתורת האלהים' (נחמיה ח, ח)? זו מקרא; 'מפורש' (שם), זה תרגום; 'ושום שכל' (שם), אלו הפסוקים; 'ויבינו במקרא' (שם), זה פיסוק טעמים; ואמרי לה: זה המסורת.

ולפי שיש יושבי קרנות שאינם יודעים לקרות תקנו לקרות בתורה בציבור. כדגרסינן במסכת קמא, פרק מרובה (פב, א): תנו רבנן: עשרה תקנות תקנו עזרא ובית דינו, שקורין במנחה בשבת וקורין בשני ובחמישי וכו'. ואמרינן עלה, שקורין במנחה בשבת משום יושבי קרנות. ושיהו קורין בשני ובחמישי עזרא תקן — והא מעיקרא הוה מיתקנא, דתניא: 'וילכו (דרך) שלשת-ימים במדבר ולא-מצאו מים' (שמות טו, כב), דורשי רשומות אמרו: אין מים אלא תורה, שנאמר: 'הוי כל-צמא לכו למים' (ישעיה נה, א), כיון שהלכו שלשת ימים בלא תורה, עמדו ותקנו להם נביאים שביניהם, שיהו קורין⁶ בשני בשבת ומפסיקין בשלישי וברביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת, כדי שלא ילכו⁷ שלשה ימים בלא תורה? אמרי, מעיקרא אינהו תקינהו חד גברא לתלתא פסוקי, אי נמי, תלתא גברי לתלתא פסוקי כנגד כהנים, לויים וישראלים, אתא איהו תקן תלתא גברא לעשרה פסוקי כנגד עשרה בטלבים.

ואל יספר אדם באמצע הפרשה, כדאמרינן בסוטה, פרק אלו נאמרינן (לט, א): אמר רבה בר בר חנא⁸: כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו לדבר הלכה, שנאמר: 'וכפתחו עמדו כל-העם' (נחמיה ח, ה); ואין עמידה אלא שתיקה, שנאמר: 'עמדו לא-ענו עוד' (איוב לב, טז). רבי זירא אמר רב חסדא: מהכא, 'ואוני כל-העם אל-ספר התורה' (נחמיה ח, ג).

וכתב הרי"ף על מימרא זאת⁹: קשיא לן ההיא דברכות: רב ששת מהדר אפיה וגריס, אמר: אנן בדידן ואינהו בדידהו! וכתב בעל ההלכות¹⁰: הגי מילי, היכא דאיכא עשרה דצייתי לספר תורה, אבל אי ליכא עשרה דצייתי לספר תורה, לא. ורבוותא אחריני קאמרי: דוקא רב ששת דתורתו אומנותו, אבל כולי עלמא לא. ומסתברא כוותיהו.

4 כן גם בכתב-יד מינכן. בגמרא שלפנינו: שכל המשלים. והדברים מובאים ללא ציון שם אומרם.
5 גם אלנקאווה (חלק ג, עמ' 328) מביא פסקא זו בשם מדרש תנחומא, אולם בתנחומא שלפנינו חסרה. והדברים נמצאים בפסיקתא דרב כהנא (באבער, קא, א). [ברוקח (סי' רצו) מובאים הדברים בשם מדרש בחדש השלישי. עיין: באבער, פסיקתא, שם, הערה 14.]

6 בגמרא נוסף: בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין.

7 לפנינו: ילינו.

8 לפנינו: רבא בר רב הונא.

9 מגילה, רמז אלף קמא.

10 הלכות גדולות, הלכות צבור (ווארשא, עמ' 90; מהדורת הילדעסהיימער, עמ' 222).